

Menneisyyden arvostus pohjalukemissa?

Kiinteät muinaisjäännökset ovat ainoa lähde tiedolle, jota Suomen asutuksesta on saatavissa ajalta ennen 1100-luvulla vähitellen alkanutta kirjallisten lähteiden aikaa. Mainittu aika on esihistoriaa, joka kattaa liki 10 000 vuoden ajanjakson maamme varhaisinta asutushistoriaa.

Yleisradio uutisoi verkkosivuillaan (7.4.2014) siikajokisen maanviljelijän tuhonneen tahallaan laajalti tunnetun muinaisjäännöksen ja tunnustaneen tekonsa. Kyseessä oli jätinkirkko eli kivikautinen suuri kivistä rakennettu vallitus, jollaisia tunnetaan käytännössä vain Pohjanlahden kivikauden ajan rantalinjoilta. Jätinkirkot kuuluvat koko Pohjois-Euroopan suurimpiin kivikautisiin rakennelmiin.

Kaikkiaan jätinkirkkoja on olemassa vain noin neljäkymmentä. Vertailun vuoksi: Egyptin pyramideja tunnetaan yli kolminkertainen määrä ja kivikautisia kalliomaalauksiakin on löydetty Suomesta noin sata. Vaikka kyseessä on isokokoinen ja hyvin maastossa erottuva muinaisjäännöstyyppi, jätinkirkot ovat onnistuneet säilyttämään salaisuutensa. Ne ovat 5500–4000 vuoden ikäisiä, mutta niiden käyttötarkoitus on vielä epäselvä. Olivatko ne kenties muinaisten pohjalaisten asumuksia, puolustusvarustuksia vai hylkeenpyyntileirejä? Onpa niitä viimeaikoina yritetty yhdistää muinaiseen astronomiaan.

Siikajoella tuhottu jätinkirkko oli näyttävä kivirakennelma. Se oli kooltaan 24 x 34 metrin kokoinen, suorakaiteen muotoinen valli, jonka jokaisella sivulla oli porttiauikko. Samaisella kohteella Christfrid Ganander teki ensimmäisiä tutkimuksia jo 1700-luvun lopulla. Paikka oli siis merkittävä sekä Pohjois-Euroopan esihistorian, paikallishistorian että tieteenhistorian kannalta. Kokonsa puolesta Siikajoen jätinkirkko vastasi Iso-Britannian kuuluisaa Stonehengen kivikehää.

Muinaisjäännökset ovat hautaamiseen, asumiseen tai muuhun menneisyyden ihmistoimintaan liittyviä jäännöksiä, eräänlaisia menneisyyden muistomerkkejä, jotka tuovat kaukaiset ajat osaksi nykyaikaa. Ne ovat lain suojaamia ja kaikkien suomalaisten kansallisomaisuutta. Siikajoella yksityishenkilö tuhosi tahallaan yhden suurimmista rakennelmista mitä kivikaudella Pohjois-Euroopassa on rakennettu. Rangaistukseksi yhteisen kulttuuriperinnön tietoisesta tuhoamisesta tuomittiin ehdollista vankeutta. Yhdyskuntapalvelun ja sakkorangaistuksen väliin sijoittuva tuomio on lievä, eikä se käytännössä ole kuin sormenheristys. Suuremman rangaistuksen saa esimerkiksi merimetson luvattomasta ampumisesta.

Muinaisjäännökset sijaitsevat usein harjualueilla, joiden maa-aineksella on suuri rahallinen arvo. Siikajoen jätinkirkon tuhoaminen ja siitä saatu mitätön rangaistus on huolestuttava ennakkotapaus.

Muinaisjäännöksen tuhoaminen on aina peruuttamatonta: niitä ei tule lisää, eikä tuhotun uudelleen rakentaminen tuo takaisin alkuperäisiin rakenteisiin ja maakerroksiin tallentunutta tietoa. Siikajoen tapaus kertoo menneisyyden arvostuksen vähäisyydestä niin kansalaisten kuin lakia tulkitsevien tuomioistuintenkin toiminnassa.

Pohjanmaan nopea maankohoaminen näkyy löydettävien muinaisjäännösten määrässä ja levinnässä. Vetäytyvää merenrantaa seurannut ihmistoiminta jätti merkkejä laajalle alueelle ja siksi löytöpaikkojen määrä on Pohjanmaalla korkeampi kuin hitaan maankohoamisen alueilla. Tämän takia Pohjanmaalla on suuri mahdollisuus kohdata muinaisjäännös esimerkiksi maa-aineksen oton yhteydessä.

Siikajoen jätinkirkon tuho ei valitettavasti ole ainutkertainen tapaus. Maa-aineksen otto ja metsäauraus ovat tuhonneet monia tunnettuja muinaisjäännöksiä. Siikajoella poikkeavaa oli lähinnä se, että tekijä

tunnusti toimineensa tarkoituksellisesti. Vaikuttaakin siltä, että muinaisjäännösten tuhoaminen on yleisempää Pohjanmaalla kuin muualla Suomessa. Arvostetaanko Pohjanmaalla paikallista kulttuuriperintöä vähemmän kuin muualla? Vai onko kyse ahneudesta; nykyisin on mahdollista tuhota muinaisjäännös ilman merkittävää rangaistusta ja siten maksimoida rahallinen hyöty?

Maa-aineskauppa on yleensä taloudellisesti kannattavaa myös eettisesti ja lainmukaisesti toteutettuna, jolloin maa-aineksen ottaja kustantaa paikalla sijaitsevan muinaisjäännöksen tutkimuksen ennen kaivuun aloittamista. Vuonna 2011 lissä tällaisessa tutkimuksessa löydettiin uusi kivikaudelle ajoittuva hautatyyppi.

Suomalaiset tuntevat huonosti maansa esihistoriaa ja syyt ovat etupäässä rakenteellisia. Suomessa ei ole arkeologista tutkimuslaitosta. Siksi esihistorian tieteellinen tutkimus- ja julkaisutoiminta on vähäistä, ja siitä vastaavat pääosin ilman vakituista työsuhdetta olevat asiantuntijat. Museoviraston hoitaa byrokratiaa, johon ei kuulu tutkimustulosten tieteellinen julkaiseminen. Yliopistoissa tutkimus tehdään etupäässä ulkopuolisella rahoituksella toimivissa määräaikaissa työsuhteissa vakituisen henkilökunnan keskittyessä opetukseen ja yliopistobyrokratian hoitoon. Onkin selvää, että arvostuksen nostamiseksi ja tiedon saavutettavuuden parantamiseksi Suomen menneisyys kaipaisi vakinaisissa, kokoaikaisissa työsuhteissa toimivia tutkijoita – ehkä jopa omaa tutkimuslaitosta, kansainvälisesti julkaistua tutkimustietoa ja näihin tuloksiin pohjautuvaa menneisyyden popularisointia.

Teemu Mökkönen

Puheenjohtaja, Suomen arkeologinen seura ry

Tutkijatohtori, Oulun yliopisto